

BÓNIS FERENC

BARTÓK ELSŐ KECSKEMÉTI HANGVERSENYE

Ez a cikk, eredeti teljes formájában, most lát először napvilágot. 1955 nyarán készült — részleteit az Új Zenei Szemle 1956 szeptemberi Liszt—Bartók száma közölte. Folytatására-kiegészítésére nem kerülhetett már sor: az Új Zenei Szemle nem jelent meg többé. — A mostani teljes közlés figyelembe veszi az újabb Bartók-kutatások valamennyi idevágó, nyilvánosságra hozott eredményét.

[...] 1911-ben néhány fiatal zenész, köztük Kodály és én is, megkíséreltük egy Új Magyar Zeneegyesület alakítását. A vállalkozás tulajdonképpeni célja egy önálló hangversenyzenekar szervezése volt, amely az újabb és legújabb zeneművészeti alkotásokat elfogadható módon adta volna elő. Amde a cél elérésére irányuló minden erőfeszítésünk eredménytelen maradt. Ezek és más, személyesebb természetű balul kiütközött kísérletek indítottak arra, hogy 1912 táján visszavonuljak a nyilvános zenei életől, de annál serényebben folytattam folklóre-tanulmányaimat.

Bartók 1923-ban publikált Önéletrajzának¹ e négy mondata tömören summázza életének az I. világháborút megelőző két-három esztendejét. 1911 még az alkotás és a várakozás éve: a Kékszakállú herceg vára és az Allegro barbaro éve, meg azé a reményé, melyet a frissen alakult UMZE működéséhez fűzött. De az esztendő végén már nyilvánvaló számára, hogy az Új Magyar Zene-Egyesülettől nincs mit várnia. Kacsóh Pongrácnak, a János vitéz komponistájának s az UMZE elnökének egyik, Bartókhoz intézett leveléből² tudjuk: 1911. utolsó hónapjaiban az a gondolat foglalkoztatta Bartókot, hogy „otthagynja az egyesületet ha gyorsabban nem szaporodnak a tagok”. Volt tanítványához, Freund Etelkához írott november 24-i sorai még leplezetlenebbül vallanak Bartók csalódottságáról: „No egyáltalán ezzel az Umze-vel annyi bosszankodásom volt már is hogy a pokol mélységes fenekére kívánom”.³ Az UMZE első két estjén (1911. november 27-én és december 12-én) még fellépett, a további két hangverseny azonban (1912. január 12-én és március 27-én) már Bartók nélkül zajlott le. 1912-ben és a rákövetkező évben hallgatott a komponista is: a *Négy zenekari darab* csak kilenc évvel később meghangszerelt fogalmazványán s a Reschofsky Sándorral kiadott *Zongoraiskola* 18 kis darabján kívül nem került ki új

kompozíció tolla alól. Budapesten egyetlen hangversenyen nem lépett fel sem 1912-ben, sem 1913-ban — két vidéki szereplése tehát különleges jelentőségű életének ebben a kevéssé ismert két esztendejében.

„Visszavonulási korszakának” első hangversenyét — egyszersmind első önálló erdélyi estjét — 1912. április 20-án, Marosvásárhelyt adta. Aligha lehetett véletlen műve, hogy választása erre a városra esett: felesége révén családi szálak fűzték Marosvásárhelyhez. Estjén — melyet a Marosvásárhelyi Zenekedvelők Társasága rendezett „a Transylvánia nagytermében” — Scarlatti, Rameau, Beethoven, Debussy, Bartók, Chopin és Liszt műveit játszotta, saját kompozíciói közül a Három burleszk egyikét (talán a „Kicsit ázóttan” feliratú második darabot), a Medvetáncot, az Este a székelyeknél című zsánerképet s az egyik Román táncot (alkalmasint az elsőt). Ez a műsor — mely javarészt a két UMZE-koncert válogatott darabjait tartalmazta — nagyon is újszerű volt akkoriban. Azzá tették a két XX. századi zeneszerző, Debussy és Bartók művei — de a két preklasszikus mester: Scarlatti és Rameau darabjai is. Bach elődeit és kortársait a romantika kora háttérbe szorította: újrafelfedezésük XX. századi muzsikusok érdeme, többek közt éppen Bartók Béláé.

A Székely Napló kritikusa szerint a közönség véleménye megoszlott Bartókot illetően („vannak Bartók imádók és Bartók gyűlölők”). Maga a recenzens sem értett sokat Bartók muzsikájából, de beszámolóját a legteljesebb respektus hangján zárta: „Bartók más szerzők mellett négy saját szerzeményű darabját játszotta. Ezekkel érte el a legnagyobb hatást. A közönség viharosan megtapsolta és megérezte, hogy nem mindennapi jelenségben van része. Örülünk, hogy Bartókot megismertük”.⁴

Érdekesebb és tanulságosabb volt a „belső emigráció” második évének vidéki hangversenye: ezúttal Kecskeméten, 1913. február 1-én, a helybeli dalárda Kuruc-Estélyén.

A Kuruc-Estély évenként megrendezett, jelentős zenei-társadalmi esemény volt az akkori Kecskeméten. Az 1913-as estély iránt azonban — a helybeli sajtó megállapítása szerint — minden addiginál nagyobb érdeklődés mutatkozott, jó előre.

Elsőként a *Kecskeméti Lapok* tudósította róla olvasóit 1912. december 15-én (csaknem hét héttel a hangverseny előtt):

— *Kurucestély.*

A Kecskeméti Dalárda 1913. évi február 1-ső napján, szombaton, a Kaszinó összes termeiben rendezi Kurucestélyét, melynek műsora az eddigi Kurucestélyek műsoránál gazdagabb lesz. Már most felhívjuk városunk közönségét e nagy szabású, zenei eseménynek mondható fényes hangversenyre.

Tíz nappal később, december 25-én, közelebbi részletek jelentek meg a *Kecskeméti Lapok* „Művészi hangverseny” című hírében:

A kecskeméti dalárda 1913. évi február első napján tartandó kurucestélyén való közreműködésre az egyesület elnökségének sikerült megnyerni a kecskeméti zeneiskola, a budapesti m. kir. országos zeneakadémia, a budapesti népepera és a budapesti m. kir. opera egy-egy országos nevű művész-tagját s így városunk közönségének ismét része lesz egy olyan művész[is] hangversenyben, mely a vidéknek ritkán jut osztályrészül.

1913. január havában a Kuruc-Estély állandóan foglalkoztatja a kecskeméti újságokat. Január 8-án a következő közlemény jelenik meg a *Kecskeméti Ujság* hasábjain:

— *A kurucestély. Mint bennünket értesítenek, a Városi Dalárda február 1-én tartandó nagyszabású Kurucestélyére a próbák már megkezdődtek és javában folynak. Nem kell mondanunk, az érdeklődés már is meglehetősen nagy.*

Ugyanazon a napon a *Kecskeméti Napló* is hírt ad a közelgő eseményekről, megjegyezvén, hogy „a pontos programot a rendezőség még nem állította [...] össze. [...]”

Január 17-én a *Kecskeméti Napló* hosszabb cikket közöl *Kuruc-estély* címen s egyben nagy port felkavaró polémiát indít azzal a bíráló megjegyzésével, mely szerint a Zeneiskola az addiginál nagyobb részt is vállalhatja a helybeli hangverseny-élet irányításában.

A *Kecskeméti Ujság* aznapi száma a hangverseny műsorával foglalkozik.

19-én M. Bodon Pálnak, a kecskeméti zeneiskola igazgatójának válaszát közli a *Kecskeméti Napló*.⁵ Bodon — egyebek közt — arról ír, hogy a közönség nem érdeklődik kellőképpen a koncertek iránt. (Ugyanebben a számban olvashatjuk, hogy „A kurucestély ügyében a Kecskeméti Dalárda szűkebbkörű vezetősége ülést tart.”)

A *Haladás* aznapi száma rövid hírben harangozza be a Kuruc-Estélyt.

Január 22-én két újság is folytatja a zeneiskola ügyében kezdett polémiát. A *Kecskeméti Napló* „Kritika és a zeneiskola” címen, helyenként éles hangú cikkben foglalkozik Bodon Pál válaszával. A *Kecskeméti Lapok* viszont vezércikkben (!) szolgáltat igazságot a zeneiskola igazgatójának és tanári karának. A *zeneiskola* című vezércikk megállapítása szerint

A városi zeneiskola ma olyan kiváló színvonalon áll, amelyről pár év előtt nem is álmodhattunk. S ez, a vele működő tanerőkkel együtt, Bodon Pál igazgató érdeme.

23-án a *Kecskeméti Lapok* hírovtatójában olvashatunk újabb idevágó közleményt:

— A zeneiskola. Ilyen című vezércikkünk ma már teljes visszavonulásra kényszeríti azt az erőszakos támadást, melyet az érdemes iskola ellen intéztek [...]

24-én a *Kecskeméti Napló* „Még egyszer a Zeneiskoláról” címen egy szülő hozzászólását közli. A *Kecskeméti Lapok* aznapi számában pedig M. Bodon Pál válaszul a K. N. 22-i „Kritika és a Zeneiskola” cikkére.

A *Kecskeméti Lapok* 25-én — „Zárszó a Zeneiskola ügyében” címen — a maga részéről lezárja a vitát. 28-án azonban a *Kecskeméti Lapok* még visszatér a polémiára: Burdács Rezsőnek, a Kecskeméti Dalárda elnökének, a Kuruc-Estély kezdeményezőjének és irányítójának „A Zeneiskola és a Kecskeméti Dalárda” című sum-mázó írását közli.

En a magam részéről — írta Burdács — csak mélységes sajnálatomat fejezem ki, hogy a vállvetett együttműködés erősítése helyett, a különben is kevés számú kultúr intézményeink közé ok és jog nélkül mások éket akarnak verni.

Ezzel aztán lezárult a zeneiskola ügyének hírlapi vitája. Nem állítjuk, hogy ez a polémia soha sem tévedt a személyeskedés kevésbé rokonszenves mellékvágányára; manapság mindamellett csodálattal vegyes irigységgel olvassuk, hogy a zenei élet kérdései ilyen hosszú és heves vitára fakaszthatták a *nem-zenei* sajtót, egy vidéki, 70 000 lakost számláló kisvárosban, a magyar Alföldön, 1913-ban!

... Ilyen körülmények előzik meg Bartók első kecskeméti hangversenyét. De megelőzi azt egy másik, nem kevésbé érdekes és tanulságos esemény is.

Három évvel a hangverseny előtt, 1910. február 11 és március 18 között, hat részből álló népszerű zenetörténeti előadás-sorozatot tartott Kecskeméten Kacsos Pongrác, akkoriban a helyi állami főreáliskola igazgatója.⁶ Az akkor már országos hírnév daljátékszerző harmadfél esztendő kecskeméti működését mindvégig élénk érdeklődés kísérte; sokoldalú zenei munkálkodása — mint zeneszerző, ének- és zenekari dirigens, kritikus, esztéta és pianista tevékenykedett Kecskeméten — ki-

mutathatóan felpozícionálta a város zenei életét. Az 1910-es zenetörténeti ciklus záró-előadásában (márc. 18.) Kacsóh Bartókról is beszélt. Az előadást regisztráló két rövid újsághír (*Kecskeméti Lapok*, 1910. március 18. és 20.) nem említi ugyan Bartók nevét, de ugyanennek az újságnak egy későbbi, a továbbiakban általunk is idézett bírálata (1913. február 4.) kétségtelenné teszi, hogy Bartók művészetét Kecskemét nagyközönségével első ízben Kacsóh ismertette meg s ekkor. Kacsóh, már 1903-ban, az elsők egyikeként állott Bartók mellé és — mint 1911. október 8-i nagyváradi előadása bizonyítja — kitartott mellette később is, akkor is, amikor a honi kritika többsége elutasítóan vagy, ellenségesen lépett fel az „új időknek új dalaival” a magyar zeneéletbe berobbanó muzsikusgénusz ellen.

1910. március 18-í előadásának csak a vázlata jelent meg a *Kecskeméti Lapok* aznapi számában:

Nemzetiség és zene. Hogyan lesz a népzeneből művészi zene? Hol keresendő a tiszta magyar zene? Magyar e a cigányok zenéje? Népdaltermés és hanyatlás. A magyar zeneművészet feladatai. A legkiválóbb magyar szimfonikus és színpadi zeneszerzők vázlatos ismertetése.

Közelebbről nem ismerjük Kacsóh előadását. De bizvást feltételezhetjük, hogy az, Bartókra vonatkozó részében, azonos elveket fejtett ki, mint a szerzőnek „Új utak a zenében” című cikke, mely már Budapesten, 1912-ben jelent meg az *Új Élet* 1—2. számában:

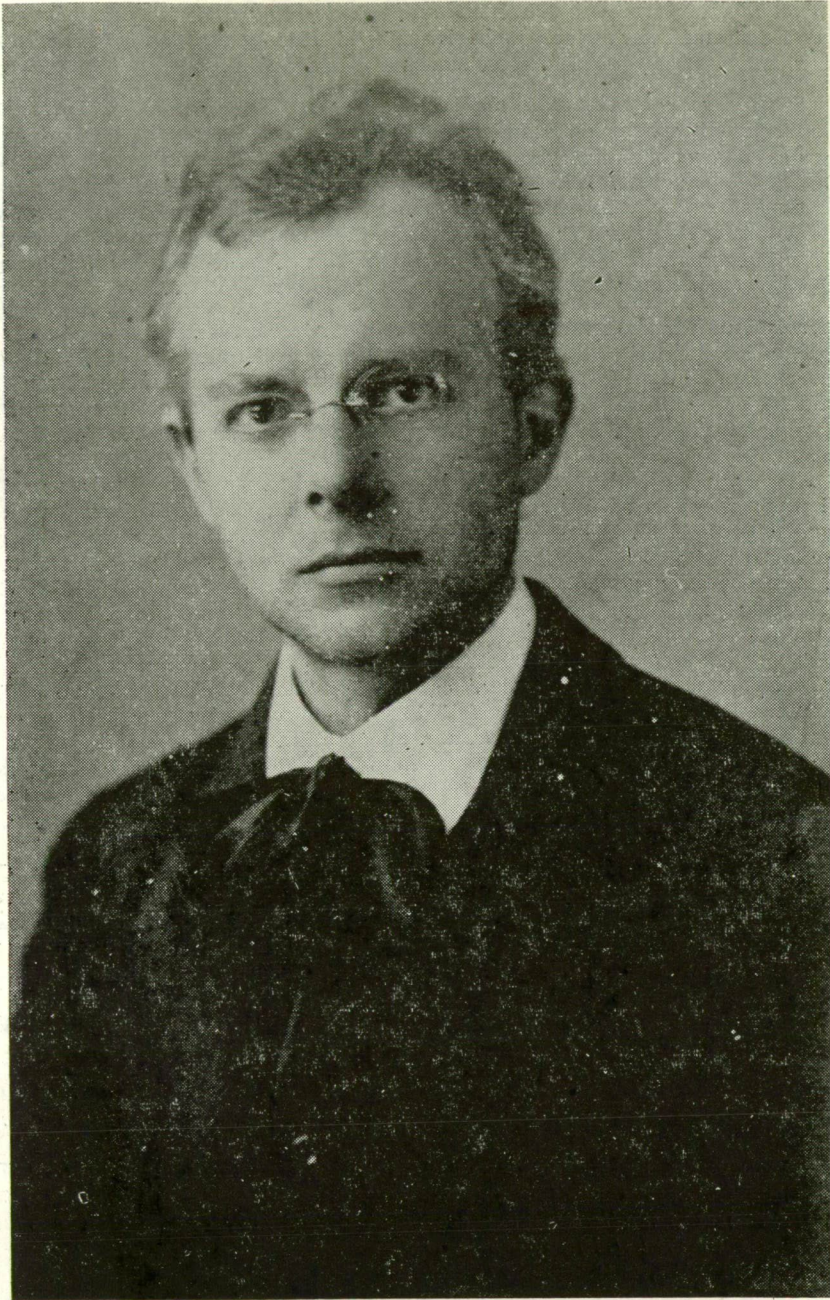
...Van valaki, aki sem Debussyhez, sem Strauss-hoz, sem máshoz nem hasonlít. Halad a maga útján és nem törődik azokkal, akik szidják vagy nevetik. Nem tudom, merre megy; nem sejtem, hová fog érkezni. De leveszem előtte a kalapomat. Magyar ember. A neve: Bartók Béla.

Kacsóh szavának súlya volt. Előadása jelentős mértékben készítette elő a talajt Bartók megértő kecskeméti fogadtatásához. Ahhoz mindenekeelőtt, hogy a Kecskeméti Dalárda vezetősége éppen őt kérje fel egyik Kuruc-Estélye zongorista-közreműködőjéül s hogy ragaszkodjék hozzá: Bartók saját műveivel szerepeljen.⁷ Bartók értékelte ezt a spontán vidéki kezdeményezést: egy napra, kivételesen, kilépett elszigeteltségéből.

Január 31-én a *Kecskeméti Napló*-ban s a *Kecskeméti Ujság*-ban a következő, azonos című és tartalmú cikk jelent meg:

Kuruc estély. A Kecskeméti Dalárda művész hangversenye iránt nemcsak városunkban, hanem a szomszéd városokban is eddig soha nem tapasztalt óriási érdeklődés mutatkozik, úgy, hogy a hangverseny közönségének igen tekintélyes hányadát a szomszéd városok közönsége adja. Az egyesület elnöksége e helyütt közli, hogy a műsorban közreműködőkben változás nincs. Basilides Mária opera énekesnőt zongorán Reiner Frigyes, a budapesti népopera karnagya, Orbay Mária hegedű művésznőt Schoppelt Henrik kísérik. [...]

Bartók — két részletben — meglehetősen sokat játszott. Egy sorozat a „Gyermekeknek”-ből, egy Román tánc (feltehetően az első), Medvetánc és Este a széke-lyeknél, Két burleszk, Tíz bagatell és Allegro barbaro⁸: olyan műsor-összeállítás ez, melyben nincs semmiféle művészi engedmény és még nyoma sem az amolyan „vidék számára való könnyítésnek”, színvonal-leszállításnak. Sőt — akárcsak egy esztendeje Marosvásárhelyt — mintha éppenséggel a közönség szellemi teherbíró képességét akarta volna próbára tenni.

Bartók s a hangverseny többi budapesti közreműködője február 1-én délután érkezett Kecskemétre. A *Kecskeméti Napló* s a *Kecskeméti Ujság* a hangverseny napján még egy-egy utolsó „előzetes jelentést” bocsátott ki.

Kuruc estély. A ma szombaton este fél 9 órakor a Casino összes termeiben megtartandó kuruc-estély iránt város szerte mutatkozó érdeklődés oly nagy, hogy látogatottság tekintetében felülmúlja az eddigi összes ilyen összejöveteleket. A hangversenyen közreműködnek Bartók Béla, a budapesti m. kir. zeneakadémia tanára, világhírű zeneíró és zongoraművész, Basilides Mária, a budapesti népopera briliáns hangú énekművésznöje, Mosshammer Roman, a budapesti m. kir. Opera hírneves hárfaművésze, akik ma délután fél 5 órakor érkeznek Budapestről. [...]

Érkezése után Bartók meglátogatta otthonában a Kuruc-Estélyt rendező s azon fel is lépő Kecskeméti Dalárda karnagyát, Kremán Sámuel, és megajándékozta 1910-ben komponált, még kiadatlan férfikari műve, a *4 magyar népdal* kézírásos másolatával. A partitúra Bartókné Ziegler Márta másolata, a címlap felírata Bartóktól való. Ez, valamint Bartók néhány saját kezű javítása autográf értékűvé teszi a kéziratot.⁹

A Kremánnak ajándékozott kompozíció *első változata* a bécsi Universal Editionnál utóbb megjelent *Négy régi magyar népdal* című Bartók-férfikarnak (utóbbin a copyright éve: 1928). E kecskeméti változat harmonizációja-faktúrája egyszerűbb a bécsi kiadványból ismert végleges változaténál, szövegeinek belső élete kevésbé önálló. A negyedik népdal szövegkezdeté a kecskeméti kéziratban (eltérően a végleges „Béreslegény, jól megrakd a szekeret”-kezdetűt): „Geszte Jóska Bársony lovát nyergeli”.

A *4 magyar népdal* egyébként nem mutatta be Kecskemét. „[...] a helyi Dalárdák akkor még minden újszerű és nehézkes anyagtól idegenkedtek. Később, mikor már a Dalárda elméletileg is fejlődött, akkor meg már szinte tömve voltunk anyaggal, és ezek az én legjobb akaratom ellenére is kiestek” — tájékoztatott 1955-ben Kremán Sámuel.¹⁰ (Köztudomású azonban, hogy Kecskemét utóbb nagy szerepet vállalt a vidéki Bartók- és Kodály-kultusz megteremtésében. Tóth Aladár „Az Éneklő Alföld Bartók-ünnepé Kecskeméten” című írásában¹¹ nem kevesebb, mint huszonegy (!) Bartók-mű kecskeméti ősbemutatójáról ad hírt.)

Bartók első kecskeméti hangversenyének sikere — 1913. február 1-én, a Casino „összes termeiben” — az egykorú újságcritikák tanúsága szerint hatalmas és osztatlan volt. Míg a fővárosi közönség és kritika több-kevesebb, rosszindulattal elégyes értetlenséggel fogadta Bartók egy-egy újabb zeneszerzői megnyilvánulását, addig a vidéki kisváros — közönség is, kritika is — megértette, és forró ünneplésben részesítette a harminckét éves komponistát.

Hogy igazában felmérhessük Bartók kecskeméti sikerének jelentőségét: felidézzünk néhány mondatot azokból az értetlen és elutasító fővárosi kritikákból, melyek a *Két kép* bemutatója alkalmából láttak napvilágot, szintén 1913 februárjában.¹²

[...] az első kép, a *Virágzás*: halavány Debussy kópia. Gondolatban, színben erőtlen árnya Debussy impresszionista írásmódjának. Kaotikus hangkeverék, melynek fölületén nem úszkál egyetlen téma sem [...] Hát őt [Bartókot] már semmiféle magyar muzsika sem érdekli? Cseh, oláh, tót és tudja Isten, miféle zenének szegődött apostolává, csak éppen a magyart hagyta cserben. [...]

(Budapesti Hírlap, 1913. febr. 27. — h. e.)

[...] minden ihlet nélküli alkotás Bartók ma bemutatott kompozíciója is, melyet csakúgy, mint az előbbieket, különcködő külsőségek, torz figurációk, bizarr színek és elviselhetetlen kakofóniák jellemeznek. [...] Bartók zeneszerzése inkább patológiai jelenség, mint művészet. [...]

(Világ, 1913. febr. 27.)

[...] érthető, ha a filharmónia nagy közönsége pissegett, mert ez a közönség nem köteles magára erőszakolni a Bartók muzsikáját, amely minden atomjában ellentmondó mindannak, amit a muzsikáról megtanultak, muzsikában megszerettek, élveztek a publikum széles rétegeiben. [...]

(Pesti Napló, 1913. febr. 27. — k. j.)

[...] Hiszen a szokatlan idővel megszokottá válik, de a gondolatszegénységet — ami ezúttal az első képben feltűnően felütötte fejét — nem lehet megszokni. [...]

(A Zene, 1913. március — P. G.)

Ennyi idézet talán elegendő ahhoz, hogy igazában megérezzük az ellentétet, és méltányolni tudjuk Bartók teljes, lelkes és egyértelmű kecskeméti sikerét. Két újságcikket közlünk itt teljes terjedelemben: a *Kecskeméti Napló*-nak s a *Kecskeméti Lapok*-nak a Kuruc-Estélyre vonatkozó bírálatát. Különösen a K. L. hangja figyelemre méltó: „Beethoveni viharos szenvedélyeket lehetett belőle kiérezni” — írja az *Allegro barbaró*ról — melynek, eddigi adataink szerint, épp a kecskeméti előadás volt az ősbemutatója¹³ — s megállapítja (a *Gyermekeknek* kapcsán): „A mi gyermekeinknek, akik fülüket, kezüket már ezeken gyakorolják a zeneiskolában, már nem lesz ez a muzsika ilyen újszerű.” Ismételjük: ezeket a meglepően modern gondolatokat egy vidéki kisváros újságja vetette fel, 1913-ban!

A *Kecskeméti Napló* február 4-i számának első két oldalán emlékezik meg a hangversenyről:

Kurucestély.

A *Kecskeméti Dalárda* annalesei *Kecskemét kultúrtörténetirójának* megbecsülhetetlen forrásmunkául fognak szolgálni. Amit ez az egyesület — az elnyomatás legsötétebb korában életre kelve — több, mint félszázada cselekszik a magyar dal megtépett nimbuszának érdekében, az kultúrtörténetünk komor lapjaira ragyogó fény sugarát fog vetni. A megértéssel párosult lelkesedése, az igaz ügynek, a dal lángoló szeretetének varázsa juttatta föl a diadal ösvényén a kecskeméti Dalárdát előre és ma büszkén vallhatja, hogy egyesületeink hangversenyciklusába ő illeszti be a legértékesebb gyöngyszemet.

A már évek óta rendezni szokott kurucestélyek mindenkor a legnagyobb siker jegyében zajlottak le. A szombat esti kurucestély pedig művészi színvonala és az érdeklődéstől lázas intelligenciánkkal túlzásfolt, fényárban úszó kaszinói terem révén a fővárosi hangversenyek között is az elsők közé sorozásra tarthatna számot. Az a hatalmas, előkelő közönség, mely színültig megtöltte a hangversenytermet, fényesen dokumentálta azt a ragaszkodást, mellyel városunk a *Kecskeméti Dalárda* ténykedései s a művészet iránt viseltetik.

A magas nivójú hangverseny első száma a népszerű szabadkai műdal-szerzőnek, Lányi Ernőnek egy népballadája, a „Három árva” volt, melyet a *Kecskeméti Dalárda* énekelt Kremán Sámuel karnagy vezetése alatt. Az a fegyelmezett, hatalmas hanganyag, mely a karnagyi pálcának föltétlen engedelmis rabszolgája, az intonációk biztonsága, a megkapó hangfestés, túlzott precizitással kidolgozott árnyalatok a *Kecskeméti Dalárdának* főérdemei. Talán még soha nem fakadt olyan általános elragadtatással nyilatkozó bírálat a *Dalárda* működése nyomán, mint jelen szereplése után. Nem volnánk igazságosak, ha rá nem mutatnánk a frappáns siker szerénységéről közismert egyik és fő kimunkálójára, Kremánra, akinek bámulatos karnagyi talentuma képes egy műkedvelő egyesületet ily feltétlen tökéletes előadásra betanítani.

A legkényesebb igényeket is kielégítő, leleményességgel összeválogatott műsor két számát Moshammer Roman zeneakadémiai tanár, az Opera európaszerte híres hárfaművésze foglalta le magának, hogy egyes számai Parish-Alvars Oberon-fantásia, Haselmans Nocturne, Gitana (Caprice) nyomán viharként felzúgó tapsot hívja művészete bizonyágául. A hárfa csodálatos, bűbájos hangja új lelkesedéssel töltötte el a hálás publikumot, a mester gyönyörrel szemlélhette a mély hatást, mit a húrokon felcsendült dallamos akkordokkal a hallgatóság egyeteméből kiváltott.

Orbay Mária, a zeneiskola talentumos tanárnője képviselte az estélyen a helyi művészgardát s valljuk meg őszintén, minden tekintetben igazi művészre vallóan állotta meg helyét a pódiumon. Előkelő virtuozitással, igazán stílusos, érzésteljes játékkal adta elő P. Sarasate Playera és Zapateado hangversenydarabjait, melynek bravúros interpretációjáért lelkes közönsége zajos ovációval tüntette ki.

Az estély fénypontja mindenestre Basilides Máriának, a Népopera énekművésznőjének szereplése volt. A hozzáfűzött reményeket a legnagyobb mértékben beváltotta. Érzésteli előadása, az alsó és felső regiszterekben egyaránt csengő, nagyterjedelmű s nem mindennapi modulációkra berendezett csodás hanganyaga egyetemes elragadtatást váltott ki mindenkiből. A Prófétaból, Mignonból, Sámson és Delilából, valamint Carmen című operákból énekelt számaint nem győzte újrázni a művészetével betelni nem tudó hallgatóság.

Bartók Béla, a budapesti m. kir. Zeneakadémia tanára a zeneirodalomnak egészen új irányzatát mutatta be. Gyermekeknek című, rövid lélegzetű táncdarabokból álló zenesorozata, a Román tánc, Medvetánc, Este a székelyeknél, Két burlesz, Tíz bagagtell [!], Allegro barbato [!] alkották versenyszámaint. Egyszerű közvetlenség, lendületes hév váltakozva jutottak kifejezésre a nagy mester keze alatt s egyetlen hang, egy árnyalat sem veszett el a hallgatóság részére. A közönség, melyet kellemesen lepett meg az új zenei irányzat úttörője darabjainak megválasztása, nem maradt adós elismerése nyilvánításával.

Ha ehhez a páratlanul fényes műsorhoz hozzávesszük azt, hogy a Dalárda milyen óriási áldozattal tudta azt összehozni, hogy a legkényesebb zenei gourmand kívánalmait is kielégítse, nem maradhatunk adósak az ötletes hangversenyrendező Burdács Rezsőnek sem, aki valóban választékos ízléssel, páratlan szakértelemmel tudja módját ejteni annak, hogy az elnöklete alatt működő egyesület Kurucestélyei mindig az újszerűség varázsával bírnak s műérték szempontjából mindig a megérdemelt első helyet foglalják el a saison hangversenyei között.

A Dalárda fiatalága közmegelegedésre teljesítette rendezői tisztét és a hangversenyt követő multságban sem engedte érdemeit csorbíttatni. Zsákaik Laci paltogó, tüzes csárdása, andalító keringői mellett hópihés, februári reggel még ott találta az ifjúságot, kik fájó szívvel, de rózsás emlékekkel bontakoztak ki Terpsichore istenasszony ölelő karjai közül.

A Kecskeméti Lapok pedig, ugyancsak február 4-i számában, a következőket írta:

A Kurucestély.

A Kaszinó zsúfolásig megtelt terme hallgatta végig szombaton este azt a művészi színvonalon álló hangversenyt, melyet a Kecskeméti Dalárda régi hagyományaihoz híven rendezett. A hangverseny színvonala éppúgy, mint

annak megértő közönsége, érdekes adalékokat szolgáltatott ahhoz a napokban lepergett vitához, melyet a Városi Zeneiskola körül támasztottak. A Dalárda már évtizedek óta rendezi ezeket a hangversenyeket, mindenkor nagy és lelkes közönség előtt s igazán érdemes lenne a zenetörténeti összehasonlítást tenni az ideai (és tavalyi) meg az azelőtti műsorok között. Nem mintha a régi műsorok nem elégitették volna ki a maguk közönségét: de hogy ez a mostani, nagy és komoly művészi program olyan megértő hallgatóságra talált, a rendezőség finom érzékén kívül, mindenesetre annak a nevelőhatásnak köszönhetjük, melyet a Zeneiskola a maga klasszikus műsoraival a közönségre gyakorolt.

A műsort a Dalárda éneke kezdte meg. Lányi Ernő „Három árváját” adta elő, mellyel az 1912-iki Országos Dalárdaversenyen versenyzett. Kremán Sámuel karnagynak előkelő ízlése, zenei biztonsága, tanítókészsége talán még sohasem érvényesült olyan tökéletesen, mint ennek a nagyon szép, magyaros motívumokon fölépült műdalnak a finoman árnyalt és szabatosan keresztülvitt előadásán. A közönség nagy tetszéssel fogadta mindjárt ezt az első számot.

Másodiknak Mosshammer Román zeneakadémiai tanár, az Opera kiváló hárfaművésze lépett az emelvényre, aki néhány év előtt feledhetetlen emléket hagyott nálunk maga után. Hogy jól emlékeztek rá, mutatja az a lelkes taps, mellyel belépését fogadták. Egy Oberon-fantáziát, Nocturnet és egy Gitana-capricet mutatott be azzal a biztos és nagyszabású művészettel, mely új-új csodálattal töltötte el a közönséget, hogy a hárfa húrjainak pengetéséből hogyan lehet olyan mély érzéseket, messzezengető rezonanciákat kicisálni. Nagy és mély hatást ért el játékával.

Orbay Mária (akit Schoppelt Henrik kísért) szintén régi ismerősünk. S művészi hegedűjátékának régi és hálás tisztelője a közönség. Pablo di Sarasate, a hegedű utolérhetetlen virtuózának a maga számára írt két hangverseny-darabját mutatta be ezúttal: a Playerá-t és a Zapateado-t, olyan kiváló és művészi kivitelben, mely becsületére vált volna magának a meszternek is.

Az est legfőbb érdekességei mégis a két új bemutatkozó: Bartók Béla, a budapesti Zeneakadémia tanára, a kiváló zeneszerző és Basilides Mária, a Népopera énekművésznője voltak. Mindakettő persze ismerős és rokonérző közönségre találtak, ha először mutatkoztak is be.

Bartók Bélát nagyon jó ismerősünkké tette már előzőleg Kacsóh Pongrácz. A közönségben bizonyára nagyon sokan voltak, akiknek még eleven emlékezetükben volt az a lelkes interpretáció, amellyel annak idején Kacsóh a Bartók zeneköltői művészetét itt magyarázta, s benne és általa az új zeneköltészet érdekében valóságos apostoli munkát végzett. Azoknak a tanulságos előadásoknak ma vettük igazi hasznát a Bartók bemutatkozásakor és hálásan kell megemlékeznünk arról, hogy azok nélkül ma nem talált volna a kiváló szerző olyan megértő közönségre, aki egészen új, de csodálatos szép dolgokat mutatott be közönségünknek. Nagyon szép volt a Gyermekek-sorozata a maguk közvetlen és végtelen egyszerű, bensőséges naivitásában. A mi gyermekeinknek, akik fülüket, kezüket már ezeken gyakorolják a zeneiskolában, már nem lesz ez a muzsika ilyen újszerű. Költői szépségekben csodálatos gazdagságot tárt fel az Este a székelyeknél: mély érzés, magyar érzés csendült ki belőle, olyan őserővel, amilyet a legritkábban találni zeneköltőnél s mely Bartókot a legnagyobb zeneköltők közé emeli. Erős szenvedélyével, nemes és lendületes páthosszával az utolsó Allegro Barbata [!] hatott talán legmélyebben, Beethoveni viharos szenvedélyeket lehetett belőle kiérezni. Hogy az előadás mesteri volt és maga is külön élvezet, azt talán mondani se kell. A rendezőség ezért a számért, annak beállításáért külön elismerésre tarthat számot.

A legeggyetemesebb hatást azonban természetesen az énekművész nő Basilides Mária váltotta ki. Mélyen csengő hangjának ércfényű csillogása, előadásának teljes kézsége, éppúgy elbűvölte a közönséget, mint megjelenésének ragyogó bája. Előbb a *Profétából* és *Mignonból* énekelt, azután a *Sámson* és *Delila* nagy szerelmi jelenetét és a *Carmen Habanera*-ját adta elő, egyiket és másikat a legteljesebb hatással. Mindegyik számát meg kellett ismételnie és a közönség nem győzött betelni művészetével.

A Dalárda legnagyobb sikerei közé jegyezheti fel ezt a hangversenyt.

*

Mindehhez aligha kell több kommentárt fűznünk. Ha akkortájt — és még azután jó darabig — csak ilyen és ehhez hasonló közönséggel és kritikával találkozik Bartók Magyarországon: talán sok minden másképp alakul élete történetében.

JEGYZETEK

¹ Bartók idézett *Önéletrajza Az Est Hármaskönyve* 1923-as kiadásában jelent meg (77—84. hasáb). Újra publikálta Denijs Dille a *Documenta Bartókiana* 2. füzeteiben (Budapest 1965. 121—123. lap).

² Kacsóh Bartókhoz intézett levelét [1911?] — dátummegjelöléssel Denijs Dille tette közzé a *Documenta Bartókiana* 3. füzeteiben (Budapest 1968. 63—65. lap). Kacsóh levele azonban meglehetősen pontosan datálható. Mint írja, „most a földrengés miatt annyi hivatalos dolgom akadt, hogy igazán nem mozdulhatok el Kecskemétre...” Levelének egy másik mondata („Ha látta volna, hogy a váradi előadásom után hogy lángoltak Önért az emberek”) tovább szűkíti a levél keltetésének lehetséges időhatárait. A nagy kecskeméti földrengés 1911-ben volt, Kacsóh nagyváradi előadása 1911. október 8-án. Mivel Kacsóh 1909 májusától 1912 januárjáig működött Kecskeméten (az állami főreáliskola igazgatója volt), decemberben pedig már bizonyára szót ejtett volna közeli távozásáról: 1911 októberében vagy novemberében írhattott Bartóknak.

³ Bartók Béla levelei [2. kötet], összegyűjtötte és sajtó alá rendezte Demény János, Budapest 1951. 92. lap.

⁴ Székely Napló, 1912. április 23. — Bartók marosvásárhelyi hangversenyének eredeti műsorát saját gyűjteményben őrzöm, a hangverseny-beszámolót Demény János tanulmányából idézem (Bartók Béla művészi kibontakozásának évei, Zenatudományi tanulmányok III.). E tanulmánykötet belső címlapján, megjelenési évként, 1955 áll, valójában 1956-ban látott napvilágot.

⁵ Bodon Pál (1884—1953) zeneszerző utóbb lelkes híve lett Bartók művészetének. 1938-ban ártírta zenekarra Bartók „Három rondo” című zongoraművét.

⁶ Lásd cikkünk 2. jegyzetét.

⁷ E felkerülőlevél Bartók hagyatékából a Bartók Archivumba került. Denijs Dille ismertette a *Documenta Bartókiana* 4. füzeteiben (Budapest 1970, 188. lap). — Dillével ellentétben s az alföldi városok zenei életének némi ismeretében mi nem érezzük, hogy Bartók művei s az 1913-as kecskeméti Kuruc-Estély többi műsorzáma — akkor és ott — oly éles ellentétet alkotnak volna. Az igazi ellentét — ismétlem: a helytől, az időtől és a körülményektől függően — nem Bartók és Bizet (vagy Saint-Saëns, Thomas, Meyerbeer, Sarasate sőt Lányi Ernő) műveit választja el egymástól, hanem magát a kultúrát a félműveltség és teljes műveletlenség tartományától.

⁸ A műsor „Allegro barbafo”-nak írta s ezt az újságok is átvették. Az egyik lap éppenséggel „Allegro barbafo” néven említette. Jellemző, hogy egy allegróról inkább hitték, hogy „szakállas” — ha ugyan törődtek értelmével —, semmint hogy feltételezték volna: „barbár” zene is lehetséges.

⁹ Azóta előkerült a mű Bartók által írott eredeti kézírata is: a budapesti Bartók Archivum őrzi, mint a Magyar Zeneművészek Szövetsége ajándékát (jelzete: BA—B 177). — A mű egy további — a Szegedi Dalárda számára készült — másolatát Bartókné Pásztor Ditta ajánlkozta a Bartók Archivumnak (jelzete: BA—B 2026). Dátum-megjelölés sem az eredeti kézíraton, sem a kecskeméti kópián nincs — e tény különös fontosságot ad az ismeretlen másoló által írt szegedi változatnak. A mű címét és keletkezésének (másolásának?) idejét a szegedi kópia így adja meg: *Négy régi magyar népdal, gyűjtötte, harmonizálta Bartók Béla 1910. decz.* (Somfai László szíves közlése). Bartók műveinek Denijs Dille által összeállított és 1938-ban megjelentetett jegyzéke szerint — melyet előzőleg maga Bartók revidéalt — a kompozíció keletkezési éve 1912.

¹⁰ 1955. augusztus 20-án feladott levelezőlap e sorok írójához. — Kremán Sámuel akkor néhány hétre kölcsönadta a *4 magyar népdal* szöveg fordítottját. Az idő tájt készítem elő a Magyar Rádióban Bartók összes kórusműveinek hangfelvételét és sorozatos megszoalaltatását. A Kremán Sámuelről kölcsönkapott partitúra alapján 1956. április 24-én került sor a *4 magyar népdal* (tehát a „kecskeméti változat”) ősbemutatójára, a Magyar Néphadsereg Művészgyűjtése énekkarának előadásában, Maklári József vezényletével.

¹¹ Pesti Napló, 1937. április 20. Új kiadását lásd Tóth Aladár válogatott zenekritikáinak kötetében, Magyar Zenatudomány 11, Budapest 1968, 271—274. lap.

¹² Az összehasonlításoként idézett fővárosi kritikákat Demény Jánosnak a 4. jegyzetben citált tanulmányából közöljük, melyet 1955-ben még kéziratban olvashattunk. A kiragadott mondatok a Zenatudományi Tanulmányok III. kötetének 425—426. lapján jelentek aztán meg.

¹³ Szöllősy András 1956-os és 1957-es műjegyzéke az Allegro Barbaro ősbemutatójának idejét még 1921. február 21-re teszi.